

“MANJŠINA - VEČINA - MATICA”: PODOBE ISTOVETNOSTI IN TUJOSTI (med Slovenci na avstrijskem Koroškem)

Simona Zavrtnik Zimic

Predstavljeni tekst je del terenske raziskave, ki je bila opravljena v okviru priprave diplomske naloge¹. Središčna tema je bila preučevanje etnične identitete in njenih manifestativnih oblik pri slovenski etnični skupini na južnem Koroškem. Temelj slovenske identitete na avstrijskem Koroškem je v dvojezični socializaciji, 'lomi' pa se ob jezikovni in etnični samoopredelitvi in samopodobi. Iz tega izhajajo podobe istovetnosti oz. identitete kot tudi tujosti ali celo sovražnosti. V nadaljevanju predstavljamo nekaj izsledkov iz intervjujev, ki se nanašajo na tematiko istovetenja in tujosti v odnosih med manjšino, večino in matico. Pred tem pa kratek diskurz o metodoloških in vsebinskih izhodiščih.

Metode: polstrukturirani intervjuji in opazovanje z udeležbo

Pri terenski raziskavi sta bili uporabljeni metoda intervjujev in metoda "opazovanja z udeležbo".

Pri intervjujih smo uporabili tip polstrukturiranih intervjujev, kar pomeni, da smo okvirno spraševali po štirih tematskih sklopih in nismo uporabljali strukturiranih vprašanj, ki bi spominjala na standardiziran intervju ali anketo. Metodo pogovorov smo skušali čim bolj približati odprtim globinskim intervjujem. Mnogokrat je bilo dovolj postaviti eno vprašanje, nato je pripoved sama stekla. Pomembno je bilo sprotno prilagajanje in neprisiljeno usmerjanje, čeprav je bil tok pripovedovanja v večini primerov precej podoben. Večina pripovedovalcev je pričela s spomini na otroštvo in starše, nato pa so linearno nadaljevali s šolanjem, poklicem, družino. Prizadevali smo si za spontan in odprt pogovor, s čimer je bil dan prostor osebnim izkušnjam, spominom na razne pomembne dogodke, predstavam o vsakdanu, razmišljanjem in osebnim interpretacijam sogovornika.

Menimo, da je metoda delno strukturiranih intervjujev pozitivna vsaj z dveh vidikov, ki sta v družboslovnem raziskovanju velikega pomena. Prvič: intervjuji zahtevajo od sogovornika večjo stopnjo participacije, s čimer dobi raziskovalec več podatkov. To je glavni razlog, da smo raje kot vprašalnike z vnaprej podanimi odgovori uporabili odprte intervjuje. In drugi razlog: pri takšni obliki intervjujev je dana možnost, da poleg po-

¹ "Etnična identiteta pri koroških Slovencih", diplomska naloga. FDV, (mentorja: dr. Stane Južnič, dr. Miran Komac) Ljubljana, 1995. V nalogi tematiziramo predvsem naslednje odnose: 1. (dvojezična) socializacija, 2. jezikovna opredelitev, 3. istovetenja in tujosti v odnosih med manjšino, večino in matico in 4. etnična samopodoba. Prirejeno besedilo diplomske naloge je izšlo v knjižni obliki: "Pogovori s koroškimi Slovenci: o etnični identiteti, slovenščini, dvojezični vzgoji in samopodobi". Mohorjeva založba, Celovec; Ljubljana: Dunaj, 1998.

datkov, ki nas posebej zanimajo, izvemo ali posredno izluščimo tudi ozadje dogodkov, torej psihosocialni in zgodovinski kontekst. Najprej spoznamo življenjsko zgodbo pripovedovalca, poleg tega pa umestitev osebne izkušnje v prostor in čas. V našem primeru ne obravnavamo celotnih življenjskih zgodb pripovedovalcev, ampak le izseke v domeni določenih sklopov, ki jih podrobneje analiziramo.

Druga metoda je opazovanje z udeležbo². Bistvo tega pristopa je stik in sobivanje z ljudmi in kulturo, ki je predmet raziskave. Poleg točno zastavljenih tem je pomembno čim bolj spoznati kontekst, torej vsakdanje življenje, ki je referenčni okvir vsega dogajanja. V pogovorih, ki ponavadi niso bili vezani neposredno na temo proučevanja, smo odkrivali vsakdan koroških Slovencev. Nimalokrat smo tako izvedeli več o identiteti kot kasneje, ko smo isto osebo prosili za "uradni" intervju. Pomen opazovanja z udeležbo je še posebej v tem, da omogoča raziskovalcu neposreden stik s "predmetom" njegovega dela, s tem pa tudi določeno mero empatije. Sposobnost in pripravljenost vživljanja v nek nov in drugačen svet pa sta pri terenskem delu ne le dobrodošli, temveč nujni.

Intervjuje smo opravili na področju treh južnokoroških dolin, kjer avtohtono biva slovenska narodna skupnost, v Podjuni, Rožu in Zilji. Časovni razpon terenske raziskave obsega obdobje treh mesecev - junij, julij in avgust 1995, ko so bili pogovori opravljeni. V intervjujih je sodelovalo 51 pripovedovalcev, pri čemer je pri nekaj pogovorih sodelovalo več oseb, ponavadi predstavniki treh generacij ali vsaj staršev in otrok. Kriteriji pri izbiri sogovornikov so bili geografska razporeditev, spolna, starostna in izobrazbena struktura.

Pri regionalnem ključu smo si prizadevali za enakomerno zastopanost. Iz Podjune je sodelovalo 23 intervjuvancev, od tega 8 moških in 15 žensk; iz Roža je intervjuvancev 16. 8 moških in 8 žensk; iz Zilje pa 12, od tega 9 moških in 3 ženske. Glede na spolno strukturo je razmerje uravnoteženo, 25 moških in 26 žensk. Starostna sestava je različna, najnižja meja je letnica rojstva 1975, zgornje meje nismo določali. Po opravljeni raziskavi ugotavljamo, da so najstarejši pripovedovalci rojeni okoli leta 1910. Tudi izobrazbena struktura je močno različna in obsega domala vse stopnje šolanja, od glavne šole, poklicnih šol, gimnazije do višje in visoke izobrazbe.

Trajanje intervjujev je bilo precej različno, od 45 minut pa vse do dveh ur in tudi več, ko se je uradni pogovor prevesil v neuradnega.

Vse intervjuje smo opravili v slovenščini, največkrat so intervjuvanci govorili rožansko, podjunsko ali ziljsko narečje oziroma lokalni govor. Nekaj intervjuvancev je govorilo knjižno slovenščino.

Večino intervjujev smo zapisovali, le redke smo posneli. Vzrokov, da smo se odločili za zapisovanje in nismo vztrajali pri snemanju, je vsaj nekaj: od občutljivosti teme in zato večje pripravljenosti pripovedovanj brez magnetofonskega traku do prisotnega strahu pri izrekanju nacionalne in jezikovne pripadnosti ter skrbi za anonimnost podatkov. Nenazadnje pa je bila prisotna neka mera negotovosti tudi zaradi nepoznanosti raziskovalke.

Teoretska in vsebinska izhodišča

V tekstu so izpostavljene nekatere relacije med večino in manjšino, manjšino in matico in - kar je predvsem pomembno - znotraj manjšine. Naš namen ni zajeti ko-

² Več o tem npr. v: Minnich, Socialni antropolog o Slovencih. Uvodna beseda avtorja. str. 13-40. Ljubljana, 1993

npleksne problematike medetničnih odnosov, temveč zgolj opozoriti na določene odnose v tem triangularnem iskanju slovenske manjšinske identitete. Ko govorimo o istovetnosti - o tem torej, kdo jaz sem, je nujno govoriti tudi o drugem polu - o "tistem", kar jaz nisem, torej o tujosti in neistovetnosti. V neprijaznih okoliščinah, denimo poudarjenega etnocentrizma, ksenofobije ali diskriminacije, so podobe tujosti stopnjevane do ekstremnih podob sovražnosti. "Mi" smo boljši, "oni" so slabši! "Oni" lahko postanejo "sovražnik", namišljen ali dejanski, vsekakor pa tak in tisti, ki ga "mi - skupina" potrebuje: nekdo, v kogar je kanalizirana negativna energija. Prav odnos "mi - oni" je obilno začinjen s stereotipi in predsodki.

Stereotipi temeljijo na "kognitivni komponenti, torej na nepreverjenih dejstvih ali govoricah" (Ule, 1994:103). So posplošitve o skupini posameznikov, ki omogočajo kategorizacijo članov te skupine v skladu s stereotipnimi pričakovanji. Gre za neke relativno ustaljene vzorce, ki posamezniku nudijo "definicijo resničnosti o drugih".

Za socialno skupino, v kateri so razširjeni, imajo stereotipi po Tajflu (1984:698) vsaj tri funkcije (posamezno ali v kombinaciji). Te so:

1. družbeno deljena razlaga kompleksnih družbenih dogodkov,
2. pozitivna diferenciacija od drugih relevantnih skupin in
3. opravičevanje načrtovanih akcij ali namer proti drugim skupinam.

Med ene najbolj razširjenih stereotipov gotovo sodijo etnični stereotipi. Uletova jih definira kot "poenostavljene in neutemeljene sodbe o narodih ali nacionalnih skupinah oziroma pripadnikih teh skupin. Nastanejo z generalizacijo nekih značilnosti in lastnosti, ki so lahko deloma celo točne, na cel narod ali skupino" (1994:104). Ameriška raziskovalca Buchanan in Cantril pri etničnih stereotipih razlikujeta avtostereotipe in heterostereotipe. Ugotavljata, da je ocena lastnega naroda ali skupine, torej avtostereotip, vedno najbolj pozitiven. Pri heterostereotipih, ki so vedno v odnosu do avtostereotipov, so drugi narodi ali skupine tem slabše ocenjeni, čim bolj so različni od lastnega naroda (v: Ule, 1994:104-105).

Značilnost stereotipov je njihova razširjenost v vsakdanjem govoru, s čimer dobijo neke vrste legitimnost: permanentna jezikovna raba jim namreč daje novo potrditev. Etnični stereotipi velikokrat prerastejo v predsodke, to je "...vrsto stališč, ki niso upravičena, argumentirana in preverjena, a jih spremljajo intenzivne emocije in so odporna na spremembe (Rot, 1977). V tem smislu so lahko predsodki pozitivni ali negativni" (Ule, 1994:101). Gre za zbir nenatančnih in poenostavljenih posplošitev, ki z jezikovno rabo in ob emocionalni podpori pridobijo trajnost.

Nas zanimajo predvsem negativni etnični stereotipi in predsodki. Blumer je definiral štiri osnovne tipe občutkov, ki so značilni za negativne socialne predsodke v dominantnih skupinah:

1. občutek superiornosti dominantne skupine,
2. občutek, da je manjšinska skupina po naravi drugačna in manjvredna,
3. občutek lastninske pravice do moči, privilegijev, statusa,
4. strah in sum, da manjšinska skupina ogroža moč, privilegije in status dominantne skupine (povzeto po: Ule, 1994:101).

Za odnos med večino in manjšino v socialni skupini je dolgo časa prevladovalo stališče o konformnosti manjšine z večino. Socialni vpliv naj bi šel od večine k manjšini, obratno le malo ali redko. Vzrok je v tem, da ima večina možnosti za sankcioniranje in stigmatiziranje, zaradi česar posameznik legitimira svoja mnenja, stališča in vrednote z avtoriteto večine. Moscovici postavlja tezo o dvosmernosti socialnega vpliva, od večine

k manjšini in obratno, od manjšine k večini. Ne gre torej za enosmerno delovanje nosilca socialnega vpliva na cilj, temveč za vzajemen proces akcij in reakcij nosilca in cilja socialnega vpliva (Moscovici, 1979:83). In drugo pomembno stališče: sprejemanja in oddajanja socialnega vpliva ni mogoče ločiti, ker sta dva aspekta istega procesa. Vsak pripadnik skupine istočasno sprejema in izvaja vpliv. Na eni strani izhaja pritisk iz večine, ki skuša svoje norme in stališča vsiliti manjšini, na drugi strani pa je večina istočasno pod vplivom manjšine, ki želi priznanje svojih norm in stališč (Moscovici, 1979:83). Rezultat vpliva kreativnih manjšin na večino v skupinah je po Moscoviciju destabiliziranje in inovativno preoblikovanje skupin. Dva imperativa socialnega sistema sta inovacija in konformizem.

Manjšina lahko vpliva na večino s konsistentnim stilom obnašanja in delovanja, kar pomeni stabilno samopredstavljanje, koherentna, trdna, avtonomna stališča in dejavnost skozi daljši čas (Ule, 1994:221). Manjšina mora trdno zagovarjati svoja stališča, s čimer pri večini ustvari negotovost glede lastnih mnenj. Na ta način večina začne "upoštevati" manjšino.

Poleg konsistentnosti v obnašanju je pomemben tudi celoten socialni kontekst, v katerem se odnosi med večino in manjšino dogajajo. Pomembno je, da manjšina pravilno usmerja svojo energijo; ne zgolj na nosilce moči, saj je najtežje "spreobrniti" birokracijo. Pomembno je delovati na široko populacijo in s tem pridobiti javno podporo tudi z večinske strani. Konsistenten vpliv "od spodaj navzgor", torej od manjšine k večini, lahko pomeni eno od poti k inovacijam v socialnem sistemu.

V nadaljevanju nas zanimajo karakteristične podobe tujosti, ki se pojavljajo v odnosih med manjšino in večino, med manjšino in matico in slednjič znotraj same manjšine. V odnosih med večino in manjšino izpostavljam - v perspektivi naših intervjuvancev - problematiko dvojezičnosti, multikulturalnosti in konfliktnosti med etničnima skupinama. Odnos med manjšino in matico nas zanima v smislu vprašanja: kje je istovetenje in kje tujost? Podobe tujosti in istovetnosti se ne pojavljajo le med skupinami, temveč se oblikujejo tudi znotraj samih skupin, pri čemer slovenska etnična skupina na Koroškem ni izjema.

Manjšina in večina – dvojezičnost, multikulturalnost in konflikt

Odnos do dvojezičnosti in multikulturalnosti se je v naših razgovorih pokazal za ključ razmišljanjem o odnosih med večino in manjšino. Mnenja so različna in segajo od skrajno pozitivnih do povsem negativnih podob. Precejšen del intervjuvancev zagovarja koncept multikulturalnosti, ki temelji na demokratičnih vrednotah, vendar pod pogojem, da ta ne gre na račun slovenščine. Pojem multikulturalnosti je aktualen pojem koroškega vsakdana. Srečujemo ga domala povsod; v političnih govorih, na znanstvenih razpravah, predvsem ga množično uporabljajo mediji. Mnogokulturalnost je sprejemljiva in dobra, kolikor ne pomeni tudi izgube lastne kulture, na kar je opozorilo več sogovornikov. Nekaj tipičnih izjav o multikulturalnosti: *"Ne na račun slovenščine, ki se zapostavlja."*

"Pri popisu je bilo pri nas ena četrtnina Slovencev. Svoj čas že veliko več ... Dvojezični smo Slovenci, oni pa ne. To je enotirna pot! Multikulturalnost je prihodnost ... politično na tem delati."

"Multikulturalnost ... ti vselaj ... kje je pa Nemeč korak k nam naredil? Tega še nisem videl."

O dvojezičnosti je mnenje na splošno dobro, čeprav se tudi geslo "Dvojezično je boljše!" dolgo časa ni prijelo. Nekaj samoumevnega je, da je koroški Slovenec dvojezičen. Obvladovanje nemščine je zanj vitalnega pomena, saj bi se brez nje le težko orientiral v okolju. Negativno plat dvojezičnosti vidijo Slovenci v bojazni, da lahko ta pelje k nemški enojezičnosti. "Drugi", torej nemško govoreči, ne kažejo pripravljenosti naučiti se slovensko. Dvojezični so samo Slovenci. Podoba koroškega Slovenca je imenitno zajeta v izjavi: "Slovenci se ločijo od Nemcev po tem, da znajo dva jezika."

"Bi bilo pozitivno, če bi bili tudi Avstrijci dvojezični. Tako se ne more obnesti. Ni pripravljenosti."

"O dvojezičnosti mislim samo pozitivno. Če zna otrok enkrat dva jezika ... To se naučijo kot nič ... Sproti, brez težav."

"Več znaš, več veljaš. Taki stvari ne moreš nasproten bit. Materine besede ne boš zavrgel, če si v redu človek."

"Vedet moraš, kaj si. Moj oče je pravil: če hočeš biti dober Slovenec, moraš znat tudi dobro nemško."

"Dvojezičnost je dobra samo takrat, če je enojezičnost in zavest, v kateri si zrasel, dovolj močna."

"Če je dvojezičnost predstopnja asimilacije ..."

"Ena stopnja naprej v nemško stran. Ne verjamem, da se bodo Nemci učili slovensko ... lahek korak za Slovenca v eno stran."

Kakor hitro govorimo o odnosih med dvema ali več etničnimi skupinami, se ne moremo izogniti obravnavi raznolikih konfliktnih situacij. Nismo posebej spraševali o njih, je pa beseda vedno nanelsa nanje. Koroški nacionalni konflikt je tema, mimo katere ne more tudi bežen obiskovalec teh krajev. Kakšen je koroški vsakdan, kakšno je občutenje nacionalne pripadnosti v koroškem vsakdanu, so konflikti stvar preteklosti ali tudi sedanjosti, kaj pomeni biti koroški Slovenec... ipd., so vprašanja, ki so dobila odgovor ne da bi bila izrečena. Če drži teorija, da so konflikti vzpodbujevalci novega in je to "novo" praviloma boljše, potem mora koroška realnost "iti na boljše". Medetničnih konfliktov je bilo v preteklosti nemalo, tudi sedanjost je z njimi zaznamovana, čeravno morda na bolj miroljuben, pa zato nič manj tragičen način.

Nekaj tipičnih izjav o doživljanju statusa manjšinca bomo v nadaljevanju strnjeno prezentirali. Najprej o konfliktih, nato še o tem, "kako je biti koroški Slovenec?"

"So konflikti. Ljudje so pod vplivom KHD propagande. So nedovzetni za kar koli. KHD so ponemčeni Slovenci ... s sovraštvom v srcu proti svojemu narodu. Umetno so ustvarili vindišarstvo."

"Trenutno, v teh krogih (...) so ljudje, ki so tako izobraženi, da ne delajo konfliktov iz nacionalnosti. Med sosedi je čisto navadno... prej na poti v šolo z avtobusom je bilo včasih neprijetno... V Velikovcu nam prej niso dali dvorane v najem za slovenske prireditve."

"Kakršnega mišljenja si. Eni se počutijo čudno. Eni je, pa se ne počuti. So hoteli napraviti avstrijske Slovence ... heimardienst ... noben se ni mel za avstrijskega Slovenca. Jih še ni bilo kdaj, pa jih ne bo."

"Gotovo je povezano s konflikti. Biti Slovenec je za nas nekaj drugega kot za vas ... tam ste to vsi."

"Je že kaj težko biti zaveden. Najti še zavedne, ki se ne bojijo priznati ... strah je ... desetletja pritiska ... Hitlerjeva izselitev ... takrat so našli Slovence. Je boljša atmosfera pri mladini."

"Enostavno ni. Zraven sliši čudno veliko samozavesti, drugače te pohodijo. Stališče moraš imeti ... prepričanje ... omahljivci so pač najhujši."

"Biti koroški Slovenec, če bi se to pametno vzelo, ne bi bilo problema. Kar se rodiš, si, če imaš karakter, če ga pa nimaš, pa kor kaj nisi."

"Zame je nacionalna pripadnost sama po sebi umevna. Upam si povsod priznati, pa me akceptirajo. Za nas se je vedno vedelo ... Druge pustiti pri miru. Si, kar si, in to ostaneš."

"Zame osebno ni problema. Če si pripadnik manjšine ... po jeziku, veri ... predstavljaš nekaj posebnega. Si izjema. To je samo ... Nimam slabih izkušenj, če kdo šimfa, pač nima inteligence. ... Si pa ožigosan, ni nujno, da negativno. Ljudje vedo: on je Slovenec ... Nekateri se distancirajo ... vtis, da imaš znamenje."

Si, kar si, svojega se je treba držati. Lahko pa se pojavi nevarnost getoizacije.

"Nekje začne zahajati samo v svoje kroge. To je getoizacija ... zdaj samo v slovenske ... v one kroge več ne pridemo..."

Manjšina in matica - Slovenija in Avstrija

V odnosih med manjšino in matico nas zanima, v kakšnih ozirih se pojavljajo podobe istovetenja manjšine z matico in kdaj podobe tujosti. Istovetenje s 'slovenstvom' je prisotno v narodnostnem oziru, jeziku in kulturi, ni pa to istovetenje z državo Slovenijo, še manj z bivšo Jugoslavijo. Koroški Slovenci so Slovenci, s slovensko kulturo in jezikom, ki živijo v Avstriji.

Larcher (1988:230-231) ugotavlja, da podoba zavednega Slovenca ustreza podobi zavednega Avstrijca, s čimer zavrača nemškonacionalne kroge, ki slovensko govorečo skupnost obtožujejo odcepitvenih teženj. Samopodoba asimiliranca je zajeta v definiciji nemškega Korošca. Bolj ko so posamezniki asimilirani, bolj se opredeljujejo za Korošce. V njihovi samodefiniciji je manj povezav z Avstrijo. Tudi večina naših sogovornikov - z redkimi izjemami - izjavlja, da raje živijo v Avstriji. Najbolj tipična izjava bi bila naslednja:

"Sem Slovenec in avstrijski državljan."

Večina pripovedovalcev poudarja, da so stiki z matico boljši od osamosvojitve Slovenije dalje. Bolj pozitiven odnos občuti predvsem katoliški tabor, kjer je "odpadel priokus" komunizma, partizanstva in podobnih zgodovinskih atributov. Velik del koroških Slovencev se nikoli ni identificiral s komunističnim sistemom v matični državi. Prav ideološke razlike med matico in manjšino so bile v preteklosti ena največjih podob neistovetnosti. Takole so argumentirali naši sogovorniki:

"Prej so bili vsi Slovenci komunisti. Tako so rekli Avstrijci. Zdaj je to odpadlo."

"Kako se vse razvija, gospodarsko in politično ... to pripelje k drugemu mnenju. V zadnjih letih se je bolj obrnilo v Zilji. Dvajset let nazaj ... vse, kar je bilo slovensko, je bilo avtomatično komunizem. Ljudje niso upali govoriti slovensko ... iz Srbije nikoli ni prišlo kaj dobrega. Nemški turisti so nosili marke ... to je čudno vplivalo na naše kraje. Niso pa dobili dinarjev."

Še na eno pomembno podobo istovetenja oziroma tujosti je treba opozoriti. Gre za sliko Slovenca iz maticе v podobi manjšinskega Slovenca. V relaciji "mi" (manjšina) - "oni" (matica) nastajajo tako pozitivne kot negativne primerjave.

Najpogostejša podoba bi bila: status manjšinskega Slovenca je opredeljen z bojem

za slovenski jezik in kulturo, Slovincu v matici je pa to samoumevno dano.

"Mi smo zavedni Slovenci, oni so pa Slovenci. Mi smo trpeli za to, oni so živeli v svobodi"

"Gotovo je povezano s konflikti. Biti Slovenec je za nas nekaj drugega kot za vas ... tam ste to vsi."

Znotraj manjšine: predsodki in stereotipi v jeziku

Podobe tujosti, neistovetnosti in celo sovražnosti se lahko pojavljajo enako močno kot v odnosih med etničnimi skupinami tudi znotraj manjšine. Del odgovora na vprašanje o oblikovanju identitete moramo iskati v vprašanju "Kdo sem?" Drugi, prav tako relevanten del, pa v odgovoru na vprašanje "Kdo pa nisem?" Identiteta se lahko ustvari skozi omejitve od "drugih" ali skozi neistovetenje z "njimi". "Jaz to nisem" je morda psihološko lažje dosegljivo istovetenje kot povsem točno opredeljevanje.

Še preden bomo navedli izjave naših sogovornikov, pa pogledjmo povzetek izsledkov iz raziskave avstrijskih avtorjev "Dvojezičnost in ideniteta"³, kjer je ena od obravnavanih tem "Jezikovna konstrukcija tujosti". Avtorica ugotavlja: "V pogovorih s partnerji v naših intervjujih smo vedno znova opažali, da uporabljajo določene okrajšave, da bi se z njimi omejili od ljudi v bližini. Zelo pogosto so navajali sledeče: drugi, različni, neki, takšni" (Egger, 1988:105).

Podobe tujosti deli v dve skupini:

1. negativne in
2. nevtralne.

Negativne podobe tujosti so značilne za kategoriji zavednih Slovencev, politično aktivnih in za radikalne asimilirance, torej za oba pola identitetnega kontinuuma. V drugo skupino sodijo podobe asimiliranecv, nihalecv med kulturama in zavednih Slovencev. Nevtralne podobe tujosti so skoncentrirane pri določenih značilnostih, ki se razlikujejo od skupine do skupine. Eggerjeva podaja model vsakdanje jezikovne podobe tujosti in ustrezen teoretičen konstrukt (povzeto po: Egger, 1988:123):

VSAKDANJA JEZIKOVNA PODOBA TUJOSTI	TEORETIČEN KONSTRUKT
FANATIK, EKSTREMIST (podoba sovražnosti)	zavedni Slovenec, politično aktiven, radikalni asimiliranec
ZAVEDNI SLOVENEK	zavedni Slovenec
TISTI, KI JE BOLJ NEMEC	asimiliranec
TISTI, KI GRE SREDNJO POT	nihalec med kulturama

³ Gre za skupino avstrijskih avtorjev pri projektu "Dvojezičnost in ideniteta": Dietmar Larcher, Karl-Michael Brunner, Klaus-Boerge Boeckmann, Mariola Egger, Georg Gombos, Marija Jurič. Študija sloni na 52 globinskih intervjujih s posamezniki slovenskega rodu, ki jih glede na stopnjo vztrajanja pri etničnih tradicijah lahko razdelimo v pet skupin: politično aktivni zavedni Slovenci; zavedni Slovenci; nihalci med kulturama (Kulturpendler); asimiliranci; radikalni asimilanti (več v: Jurič, Razprave in gradivo/20, 1987).

V prvi skupini, kjer gre za negativne jezikovne konstrukcije tujosti, ki se oblikujejo na obeh polih, najdemo na enem polu sliko drugega pola. "Zavedni Slovenci, politično aktivni" podajajo podobo "radikalnih asimilirancev" in obratno. "radikalni asimiliranci" prikazujejo podobo "zavednih Slovencev, politično aktivnih". Gre za sovražne podobe tujosti po načelu "Kdor ni z nami, je proti nam!"

Pri drugi skupini ugotavlja, da je vsem intervjuvancem skupno omejiti se od "fanatikov" in "ekstremov". Menimo, da so podobe tujosti precej bolj nevtralne zaradi strahu, da bi jih istovetili s tema oznakama, pa naj gre za pol politično aktivnih zavednih Slovencev ali za radikalne asimilirance. Samo pritrldimo lahko Eggerjevi, ko ugotavlja, da sta oznaki "fanatik" in "ekstremist" eni od ključnih pojmov v vsakdanjem govoru (1988:120).

Nekatere podobe tujosti (v smislu vzorca "mi - oni") bomo izpostavili v tem zapisu. Naš namen ni podati celovit prikaz, zdi pa se pomembno izpostaviti tiste vidike, ki so se v intervjujih najbolj pogosto pojavljali. Omejitve od drugih so posebej izrazite pri 1) poimenovanjih etničnih skupin, 2) odnosu do mešanih porok, 3) vzorcju center - periferija in 4) stališču do ekstremizma. Večji del gre za negativne podobe, nekaj je nevtralnih. Pozitivnih podob tujosti v koroškem kontekstu takorekoč ni.

1. Oznake etničnih skupin: "čuš" - "vindišar" - "nemčur"

Negativne oznake etničnih skupin so vezane na obdobje 19. stoletja, obdobja prodora nacionalizma in naraščajoče pomembnosti občutkov etnične pripadnosti. Na Koroškem gre za tri negativne oznake: vindišar, čuš in nemčur oziroma nemškutar.

Nemško govoreči označujejo slovensko govoreče z "vindišar" in "čuš", slovensko govoreča skupina pa pozna izraz "nemčur" ali "nemškutar" (Priestley, 1994:122). Oznaka "nemčur" ali "nemškutar" je poimenovanje Slovencev za nezavedne Slovence. Prav tako oznaka "Vindišar", le s to razliko, da oznako "vindišar" / "windische" uporabljata obe etnični skupini.

Naredimo model stereotipnih "vindišarjev", ki so po besedah naših intervjuvancev:

- ... *odpadniki od koroških Slovencev,*
- ... *nemčurji so to,*
- ... *noče biti Slovenec,*
- ... *k Nemcem se prišteva,*
- ... *tisti, ki znajo slovensko.*

Prve štiri oznake so podobe zavednih Slovencev o "vindišarjih", zadnja je oznaka nemške skupine.

Slovenci torej poznajo - kot je dejal eden naših sogovornikov - pristne Nemce in nemčurje. Nemčurji so izvorno Slovenci, se pa prištevajo k Nemcem. Nemci jih imenujejo "Nemcem prijazne Slovence" oziroma vindišarje. Tako se opisujejo tudi sami.

Nemško govoreča skupina pozna poleg "prijaznih vindišarjev" še oznako čuš. Beseda čuš / tschusch je imela v 19. stoletju celo vrsto pomenov. Moderna konotacija, torej psovka za Slovence ali na splošno južne Slovane, je nastala v 19. stoletju. Njen izvor ni popolnoma znan, prva pisna omemba naj bi bila 1919 v Grazer Tageblattu (Priestley, 1994:122). Oznaka "čuš" je v rabi tudi pri skupini nezavednih Slovencev za zavedne Slovence.

Tujost poimenuje slovensko govoreča skupina "nemčur" ali "nemškutar", s čimer se omeji od renegatstva in kameleonstva. Nemško govoreča skupina pozna "Nemcem prijazne vindišarje" in druge, ki jih psuje s "čuši". Navedimo nekaj ilustrativnih primerov iz intervjujev:

"Čuši so nas zmerjali nezavedni Slovenci."

"Starši govorijo z otroki samo nemško. Da ne bojo enako trpeli. To so Vindišarji oziroma za nas nemčurji."

"Naši nemčurji so najhujši."

"Pristnih Nemcev ni veliko. Vindišarji bi pa radi nemško ..."

"če je eden enkrat zgubil narodno identiteto, je hujši. Tak je zagrizen v nemščino ... renegati so najhujši."

2. Mešane poroke: "slovenski fant ne sme nemčurke vzeti"

Predsedkov glede etnično mešanih porok ni prav veliko, zanikati jih pa tudi ne gre. Predvsem starejša generacija je manj zaupljiva do mešanih zakonov, stališča mladine pa so veliko bolj liberalna. Večina pripovedovalcev je opozorila na "koroško obremenjenost". Nekdo, ki ni avtohton prebivalec Koroške, je neobremenjen s koroškim nacionalnim konfliktom in v takem etnično mešanem zakonu ima slovenska identiteta več možnosti kontinuitete. V potrditev so navedli primere "priženjenih" ne-koroških Nemcev, ki so se celo sami naučili slovenščine. Da je vprašanje identitete v največji meri psihološki problem in stvar zavestne odločitve, po našem mnenju potrjujejo številne izjave, ki poudarjajo pomen "človekovega karakterja".

Posebno obravnavo bi morali odpreti pri skupini "priženjenih iz Slovenije". O teh je podoba praviloma skrajno negativna: prvi se ponemčijo, slovenščine več ne govorijo, tudi otrok ne učijo materinščine. Gre za psihološki problem, ki je povezan z občutkom manjvrednosti in neadekvatnosti v primerjavi z dominantno skupino, posledica česar je negativna samopodoba. Način reševanja tega kompleksa ali občutka inferiornosti je v veliko primerih istovetenje z dominantno skupino. Pravzaprav ima "priženjena/i iz Slovenije" na voljo dve poti; prva je vztrajanje pri slovenski identiteti, s čimer se izpostavi različnim pritiskom in konfliktom; druga je identificiranje z večino, kar pomeni, da mora čim prej in čim temeljiteje zakriti razpoznavne znake slovenske identitete: pozabiti "kdo sem" in govoriti nemško. Nekaj reprezentativnih mnenj izbiramo tudi pri tej temi: *"... dolgoletno umiranje ... Vsakokrat, ko se Slovenec ženi z Nemko, je eden manj."*

"Moja mama je rekla: slovenski fant ne sme nemčurke vzeti. Je res. Raje Nemko, če že mora."

"Gre za karakter ljudi ... ljudje od tu so bolj obremenjeni ... Mislim, da se bolj obnese, če je eden iz Zgornje Avstrije ali od kje drugje ..."

"Če bo šlo tako naprej, bo izumrtje. Ostale bodo res zavedne družine. Če bi se sami Slovenci med sabo poročali ... To pa ne gre."

"Poznam družine, kjer je eden priseljen iz Slovenije, pa otroci več ne znajo. Imajo manjvrednostni kompleks ... Čim prej se čim bolj prilagoditi ... Taki nam niso v oporo."

"Veliko, ki jih pride iz Slovenije ... se priženijo ... tu ne izpusti slovenske besede."

3. "Rož - Podjuna - Zilja"

Ena pogostih podob tujosti znotraj manjšine je povezana z regionalno neenakostjo. Občutki, da je Zilja poleg geografske obrobnosti odmaknjena od centra slovenstva tudi v drugih smislih, so pri Ziljanih konstantni. Problematičen je že sam pojem "centra", ki je za Podjunčana in Rožana Celovec, za Ziljana pa je center lahko tudi Podjuna, ker "se vse tam dogaja".

V Zilji je bore malo slovenskega "zaledja"; ni manjšinskih kulturnih ali političnih organizacij, tudi ne delovnih organizacij. Ljudje ta manjko močno čutijo, kar je izraženo tudi v smislu očitkov: *"Vse se dogaja v Podjuni, na obrobje so pa pozabili!"* Ogroženost je čutiti tudi v nekaterih pripovedovanjih Rožanov.

Za današnjo slovensko identiteto na Koroškem je velikega pomena prav regionalni ključ. Medtem ko so nekatere vasi praktično povsem slovenske (nekaj takih je v Podjuni in Rožu), pa so drugje ostale slovenske družine le tiste z najrdnejšo nacionalno zavestjo.

"V Podjuni je širše okolje ... v Zilji ni bilo plebiscita. ...Tukaj se dela v Beljaku ... je čist nemško."

"V Podjuni so ekstremi, pri nas tega ni. Politiki v Podjuni dajajo vtis ... oni nekaj so, mi pa nič. Ziljo so odpisali ... a je zdaj Rož na vrsti? Vse se dogaja v Podjuni. Tukaj je pa bolj ogroženo."

"To ni samoumevno biti Slovenec v Zilji. V Podjuni se nismo brigali, smo govorili slovensko."

"Manjšinske organizacije tu ne pridejo v poštev ... preveč od centra. Spomnijo se ob volitvah. Ne pričakujemo ne vem kaj. Kar še sami hočejo, to ostane ... sami Ziljani. Redki idealisti so še."

Slovenska identiteta je v veliki meri tudi regionalna, celo lokalna identiteta, kar najlepše ilustrirajo raznovrstni narečni govori. Narečja so lokalno naučena, pri čemer gre za veliko pestrost in raznolikost. Odtod izjava Podjunčana: "Jaz njihovega dialekta ne razumem," ko govori o ziljskem govoru. Podjunčan zatrjuje isto za Ziljana, nič drugačna ni slika pri Rožanih.

Različna narečja naj bi bila kriva tudi za dejstvo, da se otroci v slovenski gimnaziji pogovarjajo med seboj več nemško kot slovensko. Dva vzroka navajajo za takšno situacijo; prvi so velike razlike v narečjih, zaradi česar se lažje in enostavneje sporazumejo v nemščini, in drugi, nezavednost oziroma nezadostna "narodna vzgoja od doma".

4."Stran z ekstremizmom"

Po mnenju Boeckmanna velik del Korošcev verjame, da je konflikt med etničnima skupinama na Koroškem "zasluga" ekstremistov, medtem ko se večina zavzema za mir. Iz tega izhaja precej močnejši odklonilni odnos do politične aktivnosti. Različni identitetni tipi se pri tem razlikujejo glede na to, kaj občutijo kot ekstremno. V grobem rečeno: zavedni Slovenci kritizirajo nemškonacionalno aktivnost, asimiliranci in asimilanti pa slovenskonacionalno aktivnost. Nihalci med kulturama vidijo ekstreme na obeh straneh (primerjaj: Boeckmann, 1988:84).

Navajamo enega od primerov, ko se intervjuiranec omejuje od ekstremov. Ne mara ekstremne levo ali desno orientirane politike ne opredeljevanja za komunizem ali vero. Poudarja pa, da je ekstremizem lahko plod tako ene kot druge etnične skupine:

"Sem Slovenec. Nisem za vero ne za komunizem. Starejši so bolj verni. Jaz pravim: stran z ekstremizmom."

Pripoveduje, da na kulturnih prireditvah povedo tudi nekaj v nemščini, ponavadi pozdrav in predstavitev programa. Zgodi se, da so deležni kritik kot: "Preveč nemško ste naredili!" Takšna omejevanja, pravi, doživlja kot nepotrebna vznemirjanja, iz katerih slej ko prej pride do ekstremističnih besed.

5. Pa še o usodi slovenske manjšine

V dolgih razgovorih s koroškimi Slovenci je bilo vedno prisotnih nekaj premišljanj o prihodnosti. In obračunavanje s preteklostjo obenem. Naj v zaključku tega zapisa nanizamo še nekaj besed sogovornikov o tej temi. Najpogostejše besedne zveze pri pozitivnih gledanjih na usodo manjšine lahko strnemo v tri točke:

1. večja odprtost in neobremenjenost s koroškim etničnim konfliktom pri mladini,
2. prihodnost slovenske manjšine je v veliki meri v rokah te iste mladine, ki pa je dobro izobrazena,
3. zavest, da je vse odvisno od lastne aktivnosti, tako na političnem in kulturnem področju kot na vseh drugih področjih.

V veliki meri je pri takih premišljanjih obveljal optimizem, včasih z nemalo grenkim

priokusom pripovedovalca ali spet drugič z občutkom poslušalca, da je bil tak optimizem način preživetja v hudih časih. Nikoli niso bila gledanja samo pozitivna, prej samo negativna. Pri negativnih dejavnikih, ki bi lahko vplivali na prihodnost slovenske manjšine na Koroškem, so sogovorniki na različen način povedali dve stari dejstvi:

1. politika določenih avstrijskih krogov oziroma političnih strank se ne spremeni in
2. asimilacijski pritisk na koroške Slovence tudi zlepa ne pojenja.

V nadaljevanju podajamo, nekaj izsekov premišljanj o slovenski manjšini, slovenski identiteti in prihodnosti.

“Odpiranje. Mladina ima dosti več prijateljev med nemško mladino. To je vzpodbudno. Tudi študirani ljudje se zavedajo svojih korenin in se vračajo.

Vendar ... politika se ne spremeni. Zeleni so edina stranka, ki ima v programu tudi za manjšine ... to izvaja, delajo z njimi.”

“Sčasoma je manjšina stisnjena ... manj in manj. Veliko ljudi se bori proti izginjanju. Zato je kultura tako močna. Slovenska zavednost je zelo močna ... je pa asimilacija hud pritisk na Slovence, ki niso tako zavedni. Je zelo močna. Poznam mlade ljudi, ki s starši govorijo slovensko, otroci pa več ne znajo. Sicer nimajo nič proti slovenščini, učijo je pa tudi ne.”

“čisto izumrlo pa nikoli ne bo. Slovenska kultura je tako lepa in visoka, da sploh ne more izumreti. Nemci se lahko skrivajo. ... Mladina je zadaj ... so študirani. Tu je bodočnost. Mislijo naprej.”

“Prej v profesionalnih združenjih ni bilo mogoče debatirati o manjšinah. Atmosfera je že boljša.”

“Dosegli smo raven, ko slovenstvo ne bo šlo nazaj. Večje število najbrž tudi ne bo. Odvisno od nas samih ... kaj bomo iztržili. Pritiski so ... odvisno od naše aktivnosti. Vážen je narod, ne pa leva ali desna politika.”

“Odvisno, kako se bomo vsi skupaj trudili. Ustanove morajo najti zvezo s preprostim podeželskim človekom. Ne samo ob volitvah.”

“Usodno je, da se doma ne govori. Če tisto ni, je mrtev jezik. Kaj bodo otroci naredili s slovensko identiteto ... tam več ne moreš vplivati.”

“Duh naše vasi je tak, da slovenščina ne funkcionira. Osebnostne izkaznice ne dobim dvojezične. Prihodnost ne bo rožnata. Le, če se bo spremenila politika. Tega pa ne bo.”

Odnosi med večino in manjšino so skoncentrirani okoli dveh ključnih problemov, to sta multikulturalnosti in dvojezičnosti ter konfliktnih situacij, ki iz tega izvirajo. Dvojezičnost je v perspektivi intervjuvancev ocenjena pozitivno, kljub dejstvu, da so Slovenci tako ali tako dvojezični. O multikulturalnosti so stališča različna. Kot pozitivna je ocenjena pod pogojem, da ne pomeni izgubo lastne kulture.

V odnosih med manjšino in matico je istovetenje s slovenstvom prisotno v narodnostnem oziru, jeziku in kulturi, ni pa istovetenja z državo Slovenijo ali še manj z bivšo jugoslovansko državo. Koroški Slovenci so Slovenci, s slovensko kulturo in jezikom, ki živijo v Avstriji.

Predsedke in stereotipe znotraj manjšine smo analizirali na nivoju jezika, ki je najpomembnejši element za kategorizacijo “drugih”. Negativne podobe tujosti so najizrazitejše pri oznakah etničnih skupin - v koroškem kontekstu se pojavljajo oznake “čušč”, “vindišar” in “nemčur”. Stereotipi se pojavljajo nadalje pri etnično mešanih porokah, dasiravno gre tovrstne predsodke relativizirati v smislu pogostosti in intenzivnosti. Precej izrazita podoba tujosti znotraj manjšine je povezana z regionalno neenakostjo. Zlasti pri Ziljanah so občutki odmaknjenosti, ki ni zgolj geografske narave,

precej pogosti. Velika večina pripovedovalcev se je omejila od ekstremov, pri čemer zlasti nihanci med kulturama vidijo ekstreme na slovenski in nemški strani.

Literatura:

Boeckmann, Klaus Børge (1988): Stereotype und Typen. v: Zweisprachigkeit und Identität, str. 81-104, Drava, Klagenfurt.

Egger, Mariola. (1988): Sprachliche Konstruktion von Fremdheit. v: Zweisprachigkeit und Identität, str. 105-124, Drava, Klagenfurt.

Gombos, Georg (1988): Sprache zwischen Schicksal und Wahl. v: Zweisprachigkeit und Identität, str. 125-152, Drava, Klagenfurt.

Kein einig Volk von Brudern (1982): Studien zum Mehrheiten-/Minderheitenproblem am Beispiel Kärntens, Arbeitsgemeinschaft Volksgruppenfrage, Wien.

Larcher, Dietmar (1988): Die unteren Sieben Achtel des Eisbergs, v: Zweisprachigkeit und Identität, str. 221-235, Drava, Klagenfurt.

Merkač, Franc in Jurič, Marija (1984): O vaškem vsakdanu, Drava, Celovec.

Minnich, Robert G. (1993): Socialni antropolog o Slovenci. Zbornik socialnoantropoloških besedil, Ljubljana: Slovenski raziskovalni inštitut - SLORI, Amalietti, Ljubljana.

Moscovici, Serge (1979): Sozialer Wandel durch Minoritäten, Urban und Schwarzenberg, München - Wien - Baltimore.

Priestly, Tom (1994): Strategien zur Entschuldigung des Unentschuldbaren, v: Steirische Slowenen: Zweisprachigkeit zwischen Graz und Maribor, str. 119-136, Alpen Adria Alternativ, Graz.

Reiterer, F. Albert (1996): Kärntner Slowenen: Minderheit oder Elite? Neuere Tendenzen der ethnischen Arbeitsteilung, Drava, Klagenfurt.

Liška, Janko (ur.) (1984): Koroški Slovenci v Avstriji včeraj in danes, CZDO Komunist Ljubljana in Drava Celovec.

Stregar, Janez (1998): Identiteta in manjšina, zavest in odnosi z matico, v: Koroški vestnik, 1, str. 43-50, Ljubljana.

Sušič, Emidij; Sedmak, Danilo (1983): Tiha asimilacija. Psihološki vidiki nacionalnega odtujevanja, Založništvo tržaškega tiska, Trst.

Tajfel, Henri (1984): Intergroup relations, social myths and social justice in social psychology. v: *The social dimension*, str. 695-7715, *Maison des Sciences de l'Homme* and Cambridge University Press.

Ule Nastran, Mirjana (1994): *Temelji socialne psihologije*, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.

Zavratnik, Simona (1995): *Etnična identiteta pri koroških Slovencih*, diplomska naloga. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.

Zavratnik Zimic, Simona (1998): *Pogovori s koroškimi Slovenci: o etnični identiteti, slovenščini, dvojezični vzgoji in samopodobi*, Mohorjeva založba, Celovec, Ljubljana, Dunaj

Summary

**»Minority-majority-parent nation«: manifestations of identity and alienation
(The Case of Slovenes in Austrian Carinthia)**

The presented text is part of a fieldwork research, carried out in 1995 in the area of three Carinthian valleys: Zilja (Gailtal), Rož (Rosental) and Podjuna (Jauntal). The central topic was the study of ethnic identity and its forms of manifestation with the Slovene ethnic community in the Southern Carinthia. The research project was based on the methods of interviews and »observation with participation.« The interviews mainly deal with four types of relationships: 1. (bilingual) socialization, 2. language adherence, 3. identification and alienation in the relations between minority, majority and parent nation, 4. ethnic self-perception. The text focuses on the third element.

The relations between majority and minority are concentrated around two crucial problems, i.e. multiculturalism and bilingualism as well as conflicts arising from these two. Bilingualism got positive evaluation in the perspective of the interviewees despite the fact that Slovenes are already bilingual as such. However, standpoints regarding multiculturalism differ. It was estimated as positive but only on condition that it does not mean the loss of one's own culture.

In relations between the minority and majority, identification with everything Slovene is perceivable in ethnic adherence, language and culture; however, there is no identification with the Republic of Slovenia and even less with the former Yugoslav state. Carinthian Slovenians are Slovenians that foster Slovene culture and language but live in Austria.

Prejudice and stereotypes within minority were analyzed at the level of language which is the most important element for the categorization of »others«. Negative manifestations of alienation are most pronounced in the labelling of ethnic communities – in Carinthia labels like »čušč«, »vindišar« and »nemčur« are quite frequent.

Stereotypes also refer to ethnically mixed marriages although they are relative in terms of frequency and intensity. A rather distinct manifestation of alienation within minority is related to regional inequality. The feelings of remoteness, which is not only of geographical nature, are especially frequent amongst the people of Zilja (Gailtal). Most of the narrators disassociated themselves from extremes; especially people that are torn between two cultures perceive them on both sides, Slovene and German.